

ÖZEL HAYATIN TARİHİ 4
Fransız Devriminden Büyük Savaşa

PHILIPPE ARIÈS (1914-1984)

Fransız tarihçi. Ortaçağ ve aile-çocuk tarihi uzmanı. 5 ciltlik *Özel Hayatın Tarihi* dizisinin genel editörü.

GEORGES DUBY (1919-1996)

Fransız tarihçi. Batı Avrupa'nın 10-13. yüzyıl tarihi uzmanı. *Özel Hayatın Tarihi* dizisinin genel editörü.

MICHELLE PERROT (1928)

Fransız tarihçi, profesör. 19. yüzyıl tarihi uzmanı olan Perrot özellikle işçi hareketleri üzerine çalışmalar yaptı.

ALİ BERKTAY

Tiyatro yazarı, editör, çevirmen. 1960 yılında İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesini bitirdi. 1982-1994 yılları arasında önce İsveç, sonra Fransa'da Halk Oyuncuları Tiyatrosunda çalıştı. Tiyatro kaynaklarımız ve dünyadaki çeşitli tiyatro akımları konusunda çeviriler, araştırmalar yaptı. Bu konulardaki bazı makaleleri ve çevirileri, yurtdışında basılan çeşitli dergilerde yayımlandı.

Özel Hayatın Tarihi 4

Franstz Devriminden Büyük Savaşa

© 2017 ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. şti.

Histoire de la vie privée

Tome 4: De la Révolution à la Grande Guerre

© 2014, Editions du Seuil, 1987 & 1999

Kitabın Türkçe yayın hakları Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak

Genel Müdür Vedat Bayrak

Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu

Çeviren Ali Berktaş

Kitap Editörü Helin Çakır

Kapak Tasarımı Adnan Elmasođlu

Sayfa Tasarımı Tülay Malkoç

ISBN 978-625-449-468-0

ISBN 978-625-449-458-1 (Takım)

ISBN 978-625-449-470-3 (Ciltli)

ISBN 978-625-449-463-5 (Ciltli Takım)

1. Basım: Ocak 2022

Baskı ve Cilt

Melisa Matbaacılık

Çiftelavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampařa-İstanbul

Tel: (0212) 674 97 23 Faks: (0212) 674 97 29

Sertifika no: 45099

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. şti.

Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34110 Çađalođlu-İstanbul

Tel: (0212) 511 53 03 (pbx) Faks: (0212) 519 33 00

www.alfakitap.com - info@alfakitap.com

Sertifika no: 43949

Özel Hayatın Tarihi

Ed. PHILIPPE ARIËS - GEORGES DUBY

4. CİLT

FRANSIZ DEVRİMİNDEN
BÜYÜK SAVAŞA

Editör

Michelle Perrot

Yazarlar

Alain Corbin

Roger-Henri Guerrand

Catherine Hall

Lynn Hunt

Anne Martin-Fugier

Michelle Perrot

Fransızcadan Çeviren

Ali Bertay

ALFA

Philippe Ariès ile
Fransız Akademi Üyesi ve
Collège de France Profesörü
Georges Duby yönetiminde

Alain Corbin
Tours Üniversitesi Profesörü

Roger-Henri Guerrand
Paris-Belleville Mimarlık Okulu Profesörü

Catherine Hall
North East London Polytechnic Üniversitesi Profesörü

Lynn Hunt
Berkeley, California Üniversitesi Profesörü

Anne Martin-Fugier
Tarihçi

Michelle Perrot
Paris-VII Üniversitesi Profesörü

4. cildin editörü: Michelle Perrot

Cet ouvrage, publié dans le cadre du programme d'aide à la publication, bénéficie du soutien du Ministère des Affaires Etrangères, de l'Ambassade de France en Turquie et de l'Institut Français d'Istanbul.

eviriye ve yayına katkı programı erevesinde yayımlanan bu yapıt Fransa DıŐıŐleri Bakanlığının, Türkiye'deki Fransa Büyükelçiliđinin ve İstanbul Fransız Kültür Merkezinin desteğiyle gerçekleŐtirilmiŐtir.

İÇİNDEKİLER

Giriş	9
<i>Michelle Perrot</i>	
1. PERDE KALKARKEN	17
<i>Michelle Perrot- Lynn Hunt- Catherine Hall</i>	
Öncesi ve Başka Yerler	19
Fransız Devrimi ve Özel Hayat	24
Evim Evim Güzel Evim	54
2. OYUNCULAR	87
<i>Michelle Perrot- Anne Martin-Fugier</i>	
Muzaffer Aile	91
Ailenin İşlevleri	104
Kişilikler ve Roller	121
Aile Yaşamı	188
Burjuva Özel Hayatının Ritüelleri	196
Aile Dramları ve Çatışmaları	271
Sınırdakiler: Bekârlar ve Yalnız Yaşayanlar	296
3. SAHNELER VE YERLER	313
<i>Michelle Perrot -Roger-Henri Guerrand</i>	
Oturma Biçimleri	315
Özel Uzamlar	335
4. KULİSLER	425
<i>Alain Corbin</i>	
Bireyin Sırrı	431
Benliğin Sırlarının Çözülmesi ve Özdenetim	468
Mahrem Anlatı veya Karşılıklı İlişkinin Zevkleri	514

Çıglıklar ve Fısıldaşmalar.....	581
Sonuç.....	631
KAYNAKÇA	635
ÖZEL ADLAR DİZİNİ	635

tamadres.com

GİRİŞ

MICHELLE PERROT

Tarihçi –bir Victoria Dönemi burjuvası gibi– edep kuralları, yetersizlik ve kamusal insanı anlatılmaya değer tek tarihin, devletlerin, ekonomilerin ve toplumların büyük tarihinin kahramanı ve oyuncusu yapan değerler sistemine duyduğu saygı nedeniyle özel hayatın eşiğinde uzun süre duraksamıştır.

En sonunda içine girebilmesi için şeylerin düzeninde yaşanan bir altüstlük sonucunda özel hayatın lanetli, yasak ve karanlık bir alan olmaktan çıkması gerekmiştir: Keyiflerimiz ve tutsaklıklarımızla, çatışmalarımız ve düşlerimizle dolu bir yer; hayatımızın en sonunda kabul ve ziyaret edilen, meşurlaştırılan, belki de geçici merkezi. Özel hayat: Çağımızın bir deneyimi.

Bu alanın günümüzdeki yükselişinde birçok etkenin –büyük olaylar, büyük kitaplar– katkısı olmuştur. İlk sırada siyasetin itkisi yer alır. Totaliter devletlerin despotizmi, demokrasilerin risk yönetimine dek varan aşırı müdahaleciliği –“tikinti verenin akılcılığı ve olağanın akılcılığı” (Michel Foucault)– iktidar mekanizmaları üzerinde düşünülmesine ve küçük grupların, hatta bireylerin terazinin diğer kefesindeki ağırlıklarında toplumsal denetime karşı etkili direnişler, gerekli savunular aranmasına yol açmıştır. Bugünün işçisi giderek sahiplendiği konutunu, patronunun gözünden ve fabrika di-

siplininden kurtulmanın bir aracı olarak görmektedir. Ve Batı toplumlarında mirasların genişlemesi sadece burjuvalaşmanın bir ürünü değil, aynı zamanda ölümün soğukluğuna karşı bir mücadele biçimidir.

20. yüzyılın ilk yarısına ekonomi, siyaset ve ahlakın bütün alanlarında ideolojilerin, söylemlerin ve uygulamaların giderek yoğunlaşması damgasını vururken daha sonra bunun yerini tam tersine ayrılıkçı eğilimlerin ve farklılıkların yüceltilmesi almıştır. Kapsayıcı sınıflardan çok, yaş ve cinsiyet kategorileri, etnik ya da bölgesel çeşitlenmeler toplumların çerçevesini çizmektedir artık. Kadın hareketi tarihin devindirici gücü olarak cinsiyet farklılığı üzerinde durur. Gençlik kendini ayrı bir grup olarak düşünür ve gerek giyim kuşam, gerekse müzik açısından bir ayrıksılık biçer kendine. Psikanalizden geçirilen, özyaşamöyküselleştirilen (“yaşamöyküsü,” “sözlü” adı verilen tarihin krallar yoludur) “Ben,” gücünü ve belagatini duyurur yüksek sesle. Sektörleşme, ayırışma, dağılma süreçleri her yerde işbaşındadır sanki.

Bu karmaşık görüngüler kamusal özel, ortaklaşayla bireysel, erille dişil, seyirlikle mahrem arasındaki ilişkilere odaklanan sorulara yol açmaktadır. Sadece en önemli birkaç başlığını sayacağımız çok zengin bir edebiyat ve çeşitli yorumlar da bu görüngülerden kaynaklanmaktadır. Albert Hirschman kamusal çıkarların ağır bastığı evrelerle, art arda yaşanan “hayal kırıklıkları” çevresinde eklemlenen ve özel çıkarlar peşinde koşmanın egemenliğindeki evrelerin birbirini izleyen dalgalı döngüsünü öne çıkarırken törelerin özelleştirilmesini ve bireyselleşmeyi uzun süreli ve başat eğilimler olarak değerlendiren yazarlar da vardır.

Norbert Elias’a göre özelleşme uygarlıkla tözdeştir. Erasmus’un çağından beri ortaya konmuş adabımuaşeret eserlerini tarayarak “edep” adı verilen bu duyarlılık incelmesinin o zamana kadar hiçbir komplekse kapılmadan herkesin içinde yapılan bazı davranışları –sümkürmek, sıçmak, sevişmek–

nasıl gizliliğe, gölgeye çekilmek zorunda bıraktığını gösterir. Yemek yeme, yıkanma, sevmeye –dolayısıyla bir konutta yaşama– biçimleri, bedenlerin mahremiyetinden geçen bir benlik bilincine göre değişmektedir.

Louis Dumont bireyselliğin gelişiminde Batıyı Doğu dünyasının (örneğin Hindistan'ın) holizminden* ayıran olguyu öne çıkarır; Doğunun holizmi kişisel çıkarları toplumların hükmedici amaçlarına tabi kılar. İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinin bir anlamda anayasasını oluşturduğu bu temel hareketin başlangıç noktası Rönesanstır. Ama soyut hukuki bir kategori olan bireyin bir gerçekliğe dönüşmesi için epey zaman geçmesi gerekecektir. İşte bu bizim tarihimizdir: 19. yüzyıl.

Jürgen Habermas ve Richard Sennett modernitenin, yani Aydınlanmanın kısa zaman aralığı içinde kalarak onlara göre burjuva liberalizminin doruk noktasında kurulan kamusal alan/özel alan dengesini ve bunun günümüzde bozuluşunu yakalamaya önem verir. Ama bu bozulmayı aynı biçimde yorumlamazlar. Habermas'a göre devletlerin dışlayıcılık ve dengesizliklerden kaynaklanan ve giderek artan özel alan tecavüzleri; Sennett'e göre ise her yerde hâzır ve nâzır veya hem etobur hem de otobur, üstüne üstlük kadın egemenliğindeki çekirdek aile içine kapanma, Philippe Ariès'in de çok yakındığı toplumsallaşmalarda görülen gerilemenin temel etkenleridir. Sennett'e göre giderek zorbalaşan mahremiyet, 18 ve 19. yüzyılın burjuva kentlerinde serpilip gelişen ve bu kent sahnesinin doğrudan ifadesini oluşturduğu kamusal insanın hakkından gelmiştir.

Demek ki 19. yüzyılın sözcüklerin ve şeylerin kesinlik kazandığı, kavramların giderek temizlendiği bir özel hayat altın çağının taslağını oluşturduğu düşünülmektedir. Sivil toplum, özel alan, mahrem alan ve bireysel alan arasında

* (Yun.) *Holos*: bütün –çn.

tek merkezli ve gerçekten iç içe geçmiş mükemmel çemberler çizilmektedir.

Bu modelin inşa tarihini işleyen elinizdeki cilt, kurduğu Rousseaucu şeffaflık düşü, farklılıklar engeline toslayıp kırılan yüzyılın sırtını yasladığı en büyük ve en çelişkili deneyimin, Fransız Devriminin çatırdamalarıyla başlıyor. Savaşın trajik bir biçimde kesintiye uğratacağı yeni bir modernitenin şafağında, 20. yüzyıl başında sona eriyor. Savaş bu evrim sürecini vaktinden önce hızlandırıyor, sonra önünü tıkıyor, büküyor belki ama asla tamamen yok edemiyor.

Bu tarihi yazmak için elimizde çok sayıda ama boşluklar da içeren, geveze ve dilsiz, içerinin sırlarına kapalı kaynaklar var. Gerçekten de özel alan siyasal ve ekonomik düşüncenin, çağın toplumsal, ahlaki, tıbbi kaygılarının odak noktasında yer aldığı için sayısız kuramsal, düzgüsel veya betimsel söylem üretilmesine yol açıyor; bu söylemlerin merkezinde de aile bulunuyor. Kamu arşivleriye özel hayatla hiç ilintilenmiyor. Omurgasız denebilecek bir sivil toplumun yönetimi görevini üstlenmiş aileye devlet henüz çok az müdahale ediyor. Sadece rahatsız edici bir şiddetin devindirici gücünü oluşturan çatışmalar bir müdahale alanı oluşturuyor. Polis ve adliye arşivlerinin özel hayata duyduğu ilgi de buradan kaynaklanıyor. Ama 18. yüzyılın aksine polis memuru koruyucu ve sırdaş işlevini artık yitirmiştir. Kurbanların polise başvurusundan çok, polisin doğrudan müdahalesine rastlanıyor. Kurbanlar daha çok adalete yöneliyor, bu da şahsi intikamın yerine yasanın gücünü geçiren hareketi iyice öne çıkarıyor. Yakın bir tarihe kadar mahkeme kalemlerinde saklanan adliye arşivleri onarılmaz tahribata uğramıştır. Yasaların bütün "kişisel" arşivlere getirdiği belli zaman sınırlamaları nedeniyle sadece bölge arşivlerinin U dizisine aktarılmış ağır ceza arşivlerine başvurulabilmektedir. Soruşturma dosyaları mahremiyet surlarında, tarihçilerin yararlanmayı bildiği belli gedikler açmaktadır.

En doğrudan ve zengin kaynakları oluşturan özel arşivler toplumsal açıdan bakışsızdır ve üstelik hem korunmaları hem de bunlara erişilmesi tamamen rastlantılara bağlıdır. Korunmaları için hep aynı yerde durabilmeleri, bellek kaygısı taşıyan bir ata sevgisi, kâğıtları kutsal emanetlere dönüştüren bir şöhret veya soyun devamcıları içinde tarih ya da soykütük tutkunu kişilerin merakı gerekmektedir. Günümüz koşullarında bu kalıntılar yeniden değer kazanmaktadır. Aile içi yazışmalar ve “kişisel” edebiyat (günceler, öz-yaşamöyküleri, anılar) yeri doldurulmaz tanıklıklar olmakla birlikte özel hayata ilişkin “gerçek” belgeler oluşturmaktan uzaktır. İletişimlerinin niteliğini ve kurmacalarının statüsünü yönlendiren görgü ve kendi kendini sahneleme kurallarına uymaktadırlar. Bir mektup kadar, kendiliğindenliği az bir belge yoktur; ifşa etmek kadar gizlemek için de yazılan öz-yaşamöyküleri kadar şeffaflığı az anlatı yoktur. Ama bu ince gizlemek/göstermek düzenlemeleri bizi en azından kale kapısından içeri sokar.

Aile entrikalarını ve mahrem dramları konu alan 19. yüzyıl romanıysa yaşanmışlık salgılarından daha “gerçek” bir kurmaca olsa da yine de ancak çok temkinli bir biçimde ve sadece belli düzlemlerde –örneğin hayat biçimleri– kullanacağız çünkü estetik aracılığın ve metinsel çalışmanın özgüllüğünün bilincindeyiz. Ama 19. yüzyıl romanının kahramanları içimizde yaşıyor, müziği bize nüfuz ediyor.

Her ne olursa olsun özel hayat çözülmesi güç sorunları beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar sadece inceleme sayısının, insanı çözümlemelere dayanmayan bireşimler yapmak ve parça parça dökümlerden hareketle bazı sahneleri “el yordamıyla” yeniden oluşturmak zorunda bırakan azlığından kaynaklanmıyor. Bizim de teşvik edeceğimiz sonraki çalışmaların bu incelemeyi hızla aşmasının, eleştirmesinin ve çürütmesinin o kadar da önemi yok çünkü böyle bir yolu açmak bile yeterince önemli bir başarıdır zaten!

Ama iş bununla kalmıyor. En önemli sorun, kaynakların eşitsiz dağılımının kent kategorilerini ayrıcalıklı kılmasıdır; folklor içinde donup kalmış kırsal özel hayat çoğunlukla gözden kaçıyor. Kent içinde de bakışlar burjuvaziye odaklanıyor. Seuil Yayinevinin belge araştırmacılarının bütün parlak çabalarına karşın –onlara da buradan teşekkür edelim– burjuvazi sahneyi öylesine işgal ediyor ki ikonografya da ondan başka hiçbir şeyin görülmediği izlenimini güçlendirmeye yarıyor sadece. Oysaki özel hayatla toplumsal hayatı kesiştirme ama özellikle de her türlü öykünme/ayırımın ötesinde özel amaçlara göre düzenlenmiş çeşitli unsurların ince bir bileşimi olan özel hayatın çeşitli türlerinin oluşturduğu özgün çözümleri yakalama kaygısını hep güttük.

Bir diğer güçlük: Batıyı bütünlüğü içinde kucaklamanın olanaksızlığı ve bu açıdan önceki ciltlerle yaşanan kopmaydı. Ama bu kopmanın bir anlamı var. Malzeme bolluğu, sorunların incelik karmaşıklıklaşması, bu alanda daha önce yapılmış çalışma eksikliği, en önemlisi de ulusal uzamların inşası ilk tercihi uygulanamaz bir hale getiriyordu. Sadece İngiltere örneğine değinilebildi çünkü bu kitabın merkezinde yer alan Fransız toplumu üzerinde en büyük etkiyi yapmış, en iyi bilinen ve en gelişkin örnek oydu.

Özel hayat tarihi kendine özgü yaklaşımlar gerektirir. Ekonomik ve toplumsal tarihin klasik yöntemleri bu konuda yetersiz kalır. Tarihsel demografi de tüm vazgeçilmezliğine karşın ancak kaba bir donatı sağlar. Tarihsel antropolojiyle kuramları ve uygulamaları zaman içinde eklemlenme kaygısı taşıyan ve “zihniyetler tarihi” adı verilen tarih dalı özel hayat açısından daha uyarıcıdır. Etkileşimcilikten (E. Goffman ve onun “gündelik hayat mizansenini”), mikro-tarihin ayrıntılı çözümlemesinden alınan varsayımlar tıpkı kültürel sosyolojiden alınanlar gibi, etkili olmuştur. Bütün bunlara çok şey borçluyuz ama belki de en büyük katkı son yıllarda kamusal ve özel alanlar, ayrı dünyaların oluşumu, ailede ve toplumda

cinsiyetler arası ilişkiler üzerine yürütölen feminist düşünce çabasına aittir.

Yine de geriye, özel hayat hakkında dışadönük ve kamusal özelliğinden başka bir şey bilmenin güçlüğü, aynanın karşı tarafına geçmenin olanaksızlığı kalmaktadır. Bu alanda söylenebilen, söylenemeyenleri üretmekte; ışık, gölge salgılamaktadır. Söylenmeyen, bilinmeyen, bilinemez –ve bunun hakkında duyumsadığımız trajik bilinç– ayaklarımızın altında dibine ulaşamaz gizem kuyuları açan bilginin ilerleme ritmiyle koşut olarak büyümektedir. İleride kuşkusuz göstergebilimden veya psikanalizden esinlenmiş başka okuma yöntemlerinin de kullanılması gerekecektir. Özel hayatın toplumsal tarihini aşmak ve gruplarla ailelerin ötesinde bir bireyler tarihi; onların temsillerinin ve duygularının tarihi; yapma, yaşama, hissetme, sevme tarzlarının, gönül ve beden atılmalarının, düşlemin ve düşlerin tarihi; Balzacvari bir aile entrikaları tarihi; Nervalvari bir arzu tarihi; mahrem hayatların Proustvari ve müzikal bir tarihi oluşturulmak istendiğindeyse araştırma nesnesi hemen bulanıklaşmaktadır.

İşte piyesimiz, altı yazarı ve bin rolü olan bir yapıt: Öykü 19. yüzyıl Fransası'nda geçiyor. Perde kalktığında tuhaf bir ikili var sahnede: Fransız Devrimi ve İngiliz evi. Oyuncular geliyor: aile ve diğerleri. Sahne: evler ve bahçeler. Son olarak da yalnız bireyin gizli ve mahrem kulisleri.

Arka planda belli belirsiz bir Komandör heykeli: Devletin gölgesi. Çünkü özel hayatın tarihi her türlü anı-öykünün ötesinde, aynı zamanda gündelik hayatın siyasal tarihidir.

Haydi eğlence başlasın!